

TASARIM AKTİVİZMİ OLARAK KATILIMCI TASARIM VE TASARIMCININ KATILIM DENEYİMİ: ODTÜ ASİSTAN DAYANIŞMASI ÖRNEĞİ

Sedef Süner, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Harun Kaygan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Anaakım siyasetten kentsel politikaya, eğitimden tasarıma kadar pek çok mecrada tartışıl- gelmiş olan katılım kavramı, “karar alma süreçlerinin paydaşlarla paylaşılması vasıtasıyla demokrasinin tesisi” olarak tanımlanıyor. Ancak Bill Cooke ve Uma Kothari’nin tiranlık, Markus Miessen’in ise sahte bir romantizm ve kabus olarak yorumladığı katılım olgusunu, katılan ve katılıma davet edenler arasındaki iktidar biçimini sorgulamadan, muktedirin sunduğu seçen- nekleri “uzlaşma” yanılığısıyla meşrulaştırması şeklinde de okumak mümkün. Tasarım alanına baktığımızda, “kullanıcı odaklılık” ekseninde kullanıcıların karar alma süreçlerine dahil edil- mesi biçimindeki iyimser yaklaşımın baskın olduğunu görüyoruz. Yöntem olarak kullanıcıların küçük ölçekte tasarım ekiplerine dahil olarak bilgileriyle katkıda bulunduğu kurguların ötesine gitmeyen katılımcı deneyimler, rol dağılımı açısından sorgulanmıyor, “meşrulaştırma” eleştiri- risinden de nasiplenmiyor; dahası, alternatif yöntem arayışları da pek yaygın değil. Tasarım aktivizmi (Fuad-Luke) yahut politik tasarım (DiSalvo) ile katılımın kesiştiği nokta, hem katılım- ın farklı düzeylerinde katılımcıların rolü, hem de politik bir alanda tasarımın ve tasarımcının rolü üzerine farklı bakış açıları sunabilir. Tasarımcının da bu politik mücadelenin öznesi ve doğrudan parçası olduğu bir alanda, tasarımda katılım ve tasarımla katılımın dönüşümünün de- neyimlenmesi mümkün olacaktır. Bu bildiride, bir tasarımcının bir lisansüstü tasarım dersi kap- samında gerçekleştirilen bir projeyi yürütmesi ve aynı üniversitedeki Asistan Dayanışması’na dahil olması üzerinden katılımın farklı düzey ve biçimlerdeki deneyimleri tartışılıyor.

Anahtar Kelimeler: Katılımcı tasarım, tasarım aktivizmi, politik tasarım

Katılımcı Yaklaşımlar ve Tasarımda Katılım

Tasarım alanlarının gündemine bugün katılım fikrinin geri döndüğünü gözlemli- yoruz. Kullanıcıların tasarım süreçlerine – ya doğrudan karar alma süreçlerinde rol oynayarak ya da dolaylı bir biçimde bilgi ve deneyimlerini sunarak – dahil edildiği tasarım ve tasarım araştırması pratiklerini tariflerken sıklıkla “katılımcı tasarım”, “birlikte tasarım” (*co-design*) gibi kavramlar ve “yerel katılım” (*community participation*) gibi fikirlerden söz ediliyor. Öyle ki yakın tarihli bir çalış- mada Robertson ve Simonsen (2012, 3, çeviri bizim) katılımcı tasarım kavramını

en geniş haliyle “insan ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermelerinin sağlanması amacıyla araçların, ürünlerin, çevrenin, işletmelerin ve toplumsal kurumların ‘birlikte tasarım’ süreçlerine insanların dahil edilmesi” olarak tanımlıyorlar.

Katılım kavramının kaynağı sayılabilecek kalkınma literatürüne bakılacak olursa, katılım olgusu 1940’lardan bugüne giderek dönüşen farklı kuramsal ve uygulamaya dönük yaklaşımlara işaret etmektedir. Geçmişten bugüne kırsaldan kente, merkezilikten yerelliğe, vatandaşlık görevinden vatandaşlık hakkına ve komünitelerden sivil topluma doğru özne ve biçimleri dönüşmekte olan katılımcı yaklaşımların popülerleşmesi beraberinde eleştirileri de getirmiştir (Hickey ve Mohan 2004). Sözelimi, Cooke ve Kothari (2001) katılımcı yaklaşımların karar alma süreçleri, uygulama teknikleri ve söylemi itibarıyla bir “tiranlık” rejimi olduğunu söylemektedir. Bireyleri karar mekanizmasına dahil ettiği için bir demokrasi pratiği olduğu vurgulanan katılımcı yaklaşımlarda katılıma davet eden, katılımcıları belirleyen ve bu katılımcılara seçenekler sunarak mutabakat bekleyen projeler, aslında iktidarın bölüşümü ve katılımın temsiliyeti gibi konularda hayli sorunludur. Markus Miessen’in (2010) benzer eleştirisine bakılırsa, mutabakata dayalı katılımcı yaklaşımlarda, kolaylaştırıcının (*facilitator*) fiziksel olmayan bir şiddeti ve manipülasyonu söz konusudur.

Mutabakata dayalı katılıma getirilen bu eleştiri noktasında, siyaset bilimci Chantal Mouffe’un (2000) müzakereci demokrasi anlayışına karşı önerdiği “çekişmeli çoğulculuk” (*agonistic pluralism*) kavramına değinilebilir. Buna göre toplumun belli kesimlerini dışlamadan ve ötekileştirmeden mutabakat sağlamak mümkün değildir. Hiçbir zaman tam anlamıyla mutabakat sağlanamayacağına göre, demokrasinin amacı çekişmeleri (*agonism*) ortadan kaldırmaya çalışmak yerine, onların varlığına olanak sağlamak olmalıdır. Tam da bu noktada Miessen’in (2010) önerisi çekişmeli (*agonistic*) bir katılımdan; yani, bireylerin ve grupların katılım alanına teklifsizce sızma ve bu alanda bir aktör olma mücadelesinden yanadır.

Tasarımda katılımcı yaklaşımların başlangıç noktası olarak 1960’lar İskandinavya’ında sendikal bir mücadele olan “işyerinde demokrasi hareketi”ne işaret edilir, zira 1970’lerde, gelişmekte olan bilişim teknolojilerinin iş koşullarında yarattığı dönüşümler doğrultusunda son kullanıcıların ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesine yönelik çalışmalar İskandinavya’da yapılmıştır (Bjerknes ve Bratteteig 1995). Bu çalışmalardaki temel saik, basitçe bilişim sistemlerinin daha “kullanıcı dostu” haline getirilmesi değildi. Bilgisayar tabanlı sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte işçilerin bu sistemleri daha vasıflı kullanabilmeleri, üretimde kontrollerinin azalmasının önüne geçilmesi, dolayısıyla yönetimin üretim üzerindeki hiyerarşik düzenlemelerinin engellenmesi ve işçilerin karar mekanizmalarına dahil olarak yönetim karşısında güçlenmesi amaçlanıyordu (Kensing ve Blomberg 1998).

1980’lerde durgun bir dönem geçiren katılımcı tasarım tartışmaları sonraki on yılda bilhassa Bilgi ve İletişim Sistemleri (BİT) alanında canlandı ve günümüzdeki yaygınlık ve önemine erişti. Bugün tasarım alanında da diğer alanlarda olduğu

gibi katılımcı yaklaşımların temel motivasyonu, paydaşlar arasında eşit söz hakkı ve karşılıklı bilgi alışverişidir. Katılımcı tasarımı diğer kullanıcı odaklı yaklaşımlardan ayıran en önemli özellik, kullanıcının tasarım sürecine mümkün olduğunca doğrudan katılımıdır. Buna göre, tasarlanacak ürünlerin potansiyel kullanıcılarının karar mekanizmasında söz sahibi olması süreci demokratikleştirmekle kalmayacak, kullanıcının özgün bilgisi sayesinde daha kabul edilir tasarım çözümlerine de ulaştıracaktır (Robertson ve Simonsen 2012; Bjögvinsson, Ehn ve Hillgren 2012).

Ancak, yukarıda değindiğimiz ve mimarlık alanında Miessen'in (2010), sanat alanında Claire Bishop'ın (2011) ve deneyim tasarımı alanında Mahmoud Keshavarz'ın (2012) tartıştığı üzere, tasarımda da katılımcı yaklaşımların ana akım uygulamalarında katılım kavramı – söz hakkı tanıma, demokratik ve şeffaf süreç, özgün bilginin işletilmesi gibi söylemlerle birlikte – öncelikle bir meşrulaştırma aracıdır. Carnegie Mellon Üniversitesi'nden Profesör Jodi Forlizzi'nin 22 Mayıs 2013'te ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde yaptığı konuşmada kendisine yöneltilen bir soru üzerine belirttiği gibi, mevcut projeler 1960'ların İskandinavya'sının tersine, katılımın politik işlevinden çok kullanıcının bilgi ve deneyiminden ürün geliştirmede faydalanılması noktasına odaklanmaktadır.

Aksi bir yönelim için katılım kavramının, tasarımın siyaseti ve iktidar ilişkileriyle kesişimlerinin tartışılabilirdiği tasarım aktivizmi ve politik tasarım literatürüne bakmak faydalı olacaktır.

Tasarım Aktivizmi ve Politik Tasarım

Tasarımın bir aktivizm olarak ele alınması görece yeni bir konudur. Tasarımı aktivizm bağlamında değerlendirmenin zorluğu Thorpe'a (2008) göre bu alanın çerçevesini çizecek bir eylem repertuarı ya da tipolojisinin eksikliğinden ve tasarımcıların ürüne değişim değeri katan ticari aktörler olduğu şeklindeki geleneksel bakış açısından kaynaklanır. Thorpe sosyoloji literatüründen hareketle aktivizmi “dezavantajlı gruplar lehine değişimi teşvik etmek amacıyla bilinçli bir eylemlilik” olarak tanımlar (2008, 2). Fuad-Luke da (2009) benzer şekilde aktivizmin varolan anlam, değer ve amaçları bozarak yenileriyle değiştirmeyi amaçladığını belirtir. Buna göre tasarım aktivizmi, anaakım anlatının karşısında bir karşı-anlatı üretmekle değişim ve dönüşümün olasılıklarını dile getirir.

Markussen'e (2013) göre tasarım, var olan iktidar ve otorite sistemlerini bozarak eleştirel bir farkındalık yaratabilecek politik potansiyele sahiptir; tasarımın direniş gücü boykot, grev ve gösteri gibi geleneksel eylemlilik biçimlerinden öte, insanların hayatlarına sızabilme potansiyelinden gelir. Tasarım, sanat aktivizminde olduğu gibi, insanların süregelen davranışları ile bu davranışlar hakkındaki hissiyatları arasında bir ilişki kurabilir. Bu durumda tasarım aktivizmini hem siyasi aktivizmden hem de sanat aktivizminden ayıran nokta, mikro-politik ve estetik

boyutları bir araya getirerek insanların yaptıklarıyla hissettikleri arasındaki boşluğu müzakereye açma biçimidir (2013, 39).

Tasarım aktivizmi literatüründe ön plana çıkan ortak nokta, tasarım aktivizminin dezavantajlıdan yana bir eylemlilik olarak betimlenmiş olmasıdır. Mevcut iktidar ilişkilerini sorgulayan, sorgulatan ve bunlara kafa tutan her eylem politiktir. DiSalvo'nun (2010) "politika için tasarım" ve "politik tasarım" ayrımı, tam da bu politik olanı ayırt etmede faydalı olacaktır. Buna göre, politika için tasarım (*design for politics*) mevcut iktidar araçlarını işler kılmak için faaliyet gösterir (yurttaşları oy kullanmaya davet eden kampanyalar gibi). Politik tasarım (*political design*) ise, tasarım aracılığıyla mevcut iktidar ilişkilerini ifşa etmeyi ve bunlara karşı muhalefet ve çekişme alanları açmayı hedefleyerek, genel geçer pratiklere ve söylemlere karşı yeni yörengeler çizer. Nitekim DiSalvo'nun (2012), Mouffe'un demokrasilerde hiçbir zaman mutabakat sağlanamayacağı fikrinden hareketle öne sürdüğü "muhafif tasarım" (*adversarial design*) kavramı, tasarımın kendine içkin politik özelliklerini ve potansiyelini ortaya çıkararak çekişmeyi etkin kılmayı, politik ifade ve eylemlilik için yeni fırsatlar yaratmayı amaçlar. DiSalvo'ya göre muhafif tasarım özünde katılımcı bir pratiktir. Katılımcı tasarım olgusu, ortaya çıkışı itibarıyla zaten politiktir. Muhafif tasarım da politik meseleleri araştırıp ifade etme işini belli gruplarla birlikte kolektif bir biçimde gerçekleştirmesi sebebiyle katılımcıdır.

Columbia Üniversitesi'nde bulunan Mekansal Bilgi Tasarım Laboratuvarı'nda (*Spatial Information Design Lab*) Laura Kurgan liderliğinde geliştirilen Milyon Dolarlık Bloklar (*Million Dollar Blocks*) projesi politik tasarıma örnek olarak gösterilebilir. Proje, suçun nerelerde işlendiği sorusuna değil, hapisane nüfusunun nerelerden geldiği sorusuna odaklanarak suça ilişkin veriyi beklenmedik ve daha önce sorgulanmadık bir şekilde yorumluyor. Bu veriyi görselleştiren haritalar, tutuklu nüfusunun orantısız bir şekilde belli semtlerden geldiğini ortaya koyuyor. Milyon dolarları bulan tutukluluk maliyetlerine de dikkat çeken proje, aynı zamanda bu semtlerde hapsedmenin en pahalı denetim aracı haline geldiğini gösteriyor (Spatial Information Design Lab 2006).

Tasarımda alternatif bir katılıma örnek olarak ise, Mahmoud Keshavarz'ın düzenlemiş olduğu Direniş Biçimleri (*Forms of Resistance*) projesi gösterilebilir. İran ve İsveç'te kadın aktivistlerle gerçekleştirilen bu proje, kadına yönelik şiddet ve kayıt dışı kadın emeği gibi politik konuları ele alarak bir ifade aracı sağlamayı hedefler. Keshavarz bunun için, Tahran ve Gothenburg'da kadınlar ve aktivistler tarafından düzenlenen çalıştaylardan çıkan bireysel öyküleri ve fotoğrafları üçüncü bir izleyici grubuna sunar, onların da kendi öykülerini anlatmalarına aracı olur. "Serbest çeviri" (*free translation*) adını verdiği ve öyküleri mümkün olduğunca sadeleştirerek aktardığı yöntemle, izleyiciler kendilerinden önceki katılımcılarca oluşturulan içeriği "yeniden yazarak" üretirler (Keshavarz 2012; Keshavarz ve Mazé 2013). Direniş Biçimleri projesini farklı kılan, hem ele aldığı konu ve ifade

alanı açtığı kesim itibariyle politik olması hem de konvansiyonel katılımcı tasarım pratiklerinden farklı olarak, tasarımcı lehine olan bilgiye dayalı hiyerarşiyi bozmuş olmasıdır: Uzlaşmaya dayalı bir katılım önermediğinden tasarımcıyı da bir yürütücü ya da kolaylaştırıcı olarak özneleştirmez.

Sonuç olarak, katılımcılık ve katılımcı tasarım düşüncesinin ve bu kapsamda sunulan mevcut tasarım pratiklerinin tasarım aktivizmi ve politik tasarım alanındaki tartışma ve önerilerle birlikte düşünülmesi, hem tasarımın *sonuçlarının* politik etkilerini hem de tasarım *süreçlerinin* politik açıdan ima ettiklerini tartışmaya açmamızı sağlayabilir. Burada, her iki açıdan da tasarımcının diğer paydaşlarla beraber tasarım süreçlerine katılımının nasıl biçimlendiği, özellikle de tasarımcının politik pratiğin içerisinde ne şekilde özneleştiği sorusu önem kazanıyor. Bir sonraki bölümde bu özneleşme sorununu, bir tasarımcının politik bir süreçte rol aldığı bir vaka çalışması üzerinden örneklendirerek tartışacağız.

Vaka Çalışması: Asistan Dayanışması

2013 bahar döneminde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde Harun Kaygan ve Osman Şişman (Anadolu Üniversitesi) tarafından yürütülen Tasarım Eleştirisi II (*Critique of Design II*) isimli lisansüstü dersinin konusu, siyaset biliminde radikal demokrasi tartışmaları ve yeni materyalist teoriler ışığında katılımcı tasarım kavramının eleştirisiydi. Dersin ilk aşamasında ilgili konularda, yoğunlukla teorik okumalar yapıldı. İkinci aşamada öğrenciler katılımcı tasarım bağlamında, kendi seçtikleri konularda birer araştırma yürüttü: ODTÜ öğrencilerinin kampüs içi gündelik hayatlarında siyasi katılım ve katılmama pratikleri (Yekta Bakırlıoğlu), ODTÜ kampüsü içinde gözetlemeye yönelik düzenlemeler ve karşı pratikler (Pinar Özdemir), katılımcı tasarım örneklerinde tasarımcı-kullanıcı hiyerarşisi (Efe Alpay) ve IKEA'nın kendin-yap mobilyaları üzerinden katılımcı kullanıcı anlayışı (Nur Yıldırım). Bildirinin ilk yazarı, projesinde, zaten dahil olduğu bir sürecin, ODTÜ Asistan Dayanışması sürecinin eleştirisine odaklandı. Araştırma, eleştiri ve müdahaleler önce ilgili aktörleri, stratejileri, maddi çevreyi, söylemleri vs. içeren birer "harita" olarak sunuldu. Dersin son aşamasında mevcut pratikleri sorguya açan projeler gerçekleştirildi.

Bu yazıda Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde araştırma görevlisi olan yazarın Asistan Dayanışması sürecinde gerçekleşen propaganda tasarımı deneyimleri hem grup içi roller hem de kurum içi güç dengeleri bağlamında tartışılacaktır. Araştırmada, araştırmacının sürece dair kendi deneyimleri, bir kişisel anlatı (*personal narrative*) olarak sunulmuş ve analiz edilmiştir. Pinar Kaygan (2013), endüstri ürünleri tasarımı mesleği bağlamında mesleki deneyimlerin ve kurumsal ilişkilerin anlaşılmasında anlatıların ve hikayeleştirerek anlatmanın rolüne dikkat çeker. Otobiyografik anlatının, özel bir anlatı türü olarak, bilhassa feminist araştırmada ortak deneyimleri ve bu deneyimlere yansıyan güç ilişkilerini anlamlandırmada önemli bir başlangıç noktası olduğu kabul edilir (Cotteril and Letherby 1993; Personal Narrative Group 1989). Bu bağlamda, çalışma kapsamında aynı

zamanda oluşumun farklı katılımcılarıyla yapılmış olan video-röportajlar, bu bildiriye yansıtılmamıştır. Bunun sebebi, katılımcı tasarım deneyiminde öncelikli olarak tasarımcının alışlagelmiş olan yönetici, yönlendirici rollerinin dışında bir özneleşme arayışının ve süreçte karşılaşılan zorlukların, tasarımcının kendi bakışından yansıtılmaya çalışılmasıdır. Tasarımcının deneyimine dair ifadeleri alıntı olarak verilecektir.

ODTÜ Asistan Dayanışması, Türkiye'deki pek çok üniversiteyle eş zamanlı olarak, araştırma görevlilerinin eğitim ve çalışma sorunlarına odaklanan bir taban hareketi şeklinde ortaya çıktı. 2012 yılından itibaren faaliyet gösteren oluşumun amacı, hem Yükseköğretim Kurulu yasası hem de ODTÜ senato kararlarından doğan görev süresi, iş güvencesi, izin ve barınma hakları gibi konularda araştırma görevlilerinin yaşadığı çeşitli hak ihlallerinin tanınırlığı ve bilinirliği ile bu sorunların çözümünde araştırma görevlilerinin doğrudan rol almasını sağlamaktır.

O dönemde pek çok üniversitede araştırma görevlileri iş güvencesi talebiyle örgütlenmeye başlamıştı. Fakülteden araştırma görevlisi bir arkadaşım kendi çevresinden tanıdığı iş arkadaşlarına bu konuyla ilgili toplu bir e-posta yazmış ve toplanma çağrısında bulunmuştu. Ben de bu ilk e-postanın alıcıları içerisindeydim. Fakülte içerisindeki tartışma çok kısa sürede bireysel kanallarla diğer fakültelerdeki asistanlara da ulaşmaya başlayınca, tartışma platformu olarak toplantılara başladık. Hemen iletişim amaçlı bir e-posta grubu ve bir de Facebook grubu kuruldu. Ama asıl karar mercii haftalık yapılan toplantılardı. İlk tartışmaların amacı daha çok, farklı kadrolarda istihdam edilmekte olan araştırma görevlilerinin sorunlarını paylaşmak, dolayısıyla birbirimizin sorunlarına aşına olmaktı.

İlk aşamada sorunların bilinirliği ve taleplerin tanınırlığı için farklı iletişim kanallarını kullanma ihtiyacı doğdu. Bizim bölüm içerisinde toplantıları en düzenli olarak takip eden bendim. Bu sebeple, afiş ve çıkartma tasarlanması gibi fikirler ortaya çıkınca, bu işe gönüllü oldum. Tartışılacak sorunların, estetik ve anlaşılır bir dille hedef kitleye aktarılması gerekiyordu. Bir örnek yapıp gruba attım, tartışıldı ve yeni sloganlar önerildi. Logo örnekleri tasarladım. Aslında bir nevi kurumsal kimlik çalışması demek çok da yanlış olmaz. Amaç hem görsel hem de politik olarak belli bir ifade dili oluşturmaktı. Tüm bu süreçte ve devamında da tartışmalar çoğunlukla içeriğe ve politik dile yönelik olurken, görsel dile dair yorumlar yalnızca renk önerileri şeklinde oluyordu.

Tartışmalar sonucunda tasarımlar tamamlandı ve sıra çıktı almaya geldi. Bu konuda da sorumluluğu ben aldım, çünkü aramızda kimse daha önce çıkartma baskısı almamıştı. Bu şekilde aramızda oluşturduğumuz para havuzu da benim sorumluluğumda olmuş oldu. İçeriğe karar verildikçe ben görselleri hazırlayıp çıktıkları alıyordum, toplantıda aramızda bölüşüp asıyorduk.

Görsel dilin oluşmasıyla sosyal medyayı da kullanmak anlamlı hale geldi. Sosyal medya görsel ağırlıklı çalıştığı için, Facebook ve Twitter hesaplarını da ben açtım ve dayanışmadan birkaç arkadaşla birlikte yürütmeye başladık. Ama görselleri hazırlayan ben olduğum için, herhangi bir etkinliğin duyurusu yapılacağında çoğunlukla ben paylaşıyordum.

Anlatıya bakıldığında hedef kitlenin bilgilendirilmesi ve desteğinin sağlanması için afiş, çıkartma, sosyal medya grubu gibi propaganda araçlarının topluca belir-

lendiği, ancak anlatıcının, çalıştığı bölüm ve bunun ima ettiği mesleki deneyim nedeniyle bireysel sorumluluk aldığı görülüyor. Tasarımcının bir “grafik tasarımcı” olmaması bu aşamada sorun yaratmamış, aksine daha genel geçer kabul edilen tasarımcı bilgileri (grafik tasarım programları kullanmak, çıktı almak) ve becerileri (temel tasarım, tasarım süreci planlama) öne çıkmış. Ayrıca, tasarımcının kendi mesleki beklentileri, yine mesleğe özgü kavram ve ifadelerle vurgulanmış: Dayanışma’nın bir kimlik kazanması gerekliliği, mesajın “estetik ve anlaşılır bir dille” aktarımı fikri gibi.

Sürecin başlarında herkes birbirini tanımaya çalıştığı için, hemen herkes her konu ile ilgileniyordu. Taleplerin belirlenmesi, randevu alınması, etkinlik organizasyonları, görsel materyaller de dahil olmak üzere herkes görüş bildiriyor ve uzun tartışmalar oluyordu. Ben başından beri bu tür tartışmalara dahil olmakla birlikte, tasarımcı olarak yaptığım katkıdan tatmin oluyordum. İçerik konusunda karar alındıktan sonra işin teknik kısmı kalıyordu sadece.

Zamanla grup içerisindeki roller sabitleşmeye başladı. Örneğin bazıları metin yazımıyla uğraşiyor, bazıları diğer üniversitelerin asistan dayanışmalarıyla iletişimi sağlıyor, bazıları ise Rektörlük’le yapılan görüşmeleri takip ediyordu. Bu görevlerin benimsenmesiyle birlikte, benim “tasarımcı” rolüm de iyice pekişmiş oldu. Kolektif karar alma, yerini bireysel inisiyatiflere bırakmaya başlamıştı. Örneğin toplantıda bahsi geçen bir durum üzerine ben afiş ya da Facebook duyurusu hazırlayıp paylaşıyordum ya da yapılacak bir etkinlik için görsel malzeme gerekliyse bana telefonla “sipariş” ediliyordu. Ya da o anki gündem neyse, ona dair yapılacak çalışmalar için birileri gönüllü oluyordu ve ufak çalışma grupları halinde çalışıyorduk.

Grubun kurumsallaşmasıyla birlikte rollerin sabitlenmesi, sürece katılan anlatıcının pozisyonunda da tasarımcılığın öne çıkmasına neden oluyor. Bu, mesleki tatmin getirirse de tasarımcı tarafından istenen bir durum değil; çünkü tasarımcı gruba görünür bir katkı sunuyor olsa da, bu katkının ilk zamanlardaki kadar kolektif bir şekilde üretilmediğinin farkında. Bu durum, tasarımcıya geleneksel olarak atfedilen yeterliklere dair bir soruyu getiriyor: Tasarımcının katıldığı süreçlerde yeterliklerin heterojen olarak dağılmış olması durumu, katılımcıların görsel tasarımla eşleştirilen işleri tercih etmemesi, bunlara gönüllü olmaması gibi şekillerde deneyimlenerek onu belirli rollere doğru sürüklüyor mu? Öte yandan, tasarım sürecine dahil olan katılımcı sayısı azalmış olsa da esnek ve değişken grupların oluşmuş olması, katılımcı sürecin işlemekte olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Dönem içerisinde almakta olduğum bir lisansüstü derste katılım kavramını inceleyerek bir dönem sonu projesi yapmamız bekleniyordu. Dayanışma’nın iyi bir araştırma konusu olabileceğini düşündüm ve proje olarak bazı “taktiksel haritalar” yapmaya karar verdim. Dönem sonu yaklaşmaya başlayınca, dersin çıktısı olarak yapılacak çalışmayı da detaylandırmak gerekiyordu. Haritalar daha çok dersin gereklilikleri olduğu için, inisiyatif almam gerekliydi. Zaten dayanışma içerisinde belli kişiler nispeten ön plana çıkmaya başladığı için çekirdek bir kadro oluşmaya başlamıştı. Taktiksel haritaların içeriğini oluşturan aktörleri ve konularını bu daha küçük grupla Facebook mesajlaşmaları üzerinden ve denk geldiğimiz ortamlarda tartışmaya başladık (Resim 1). Daha

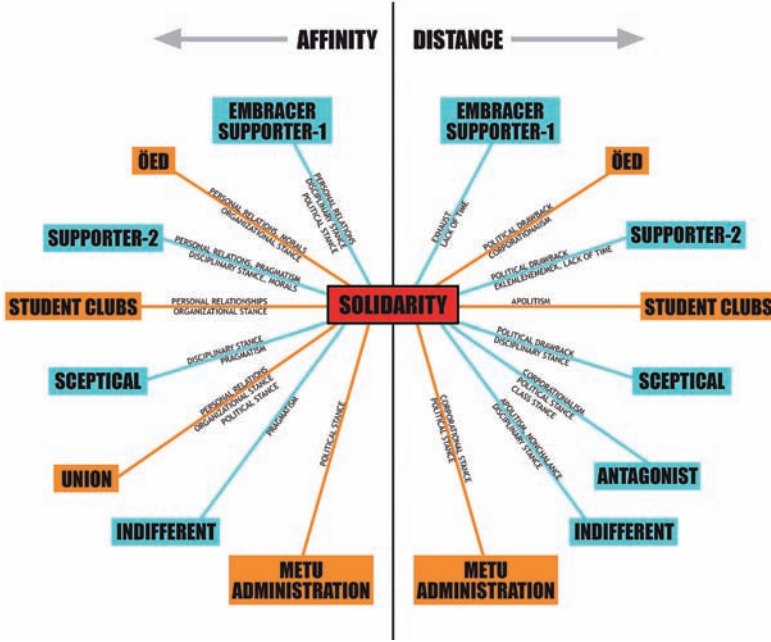
sonra ben bunları harita olarak görselleştirdim (Resim 2). Buradan yola çıkarak kimlere nasıl ulaşabileceğimizi netleştirmeye çalışıyorduk. Birkaç öneri içerisinde “Heykelleri konuşurma” projesi en çok kabul gören oldu. Bu proje, kampüsün uğrak noktalarında bulunan büstlerin boynuna birer kağıt asarak, büstleri bu kişilerin ağzından asistan sorunlarına dair “konuşturmak”tı.

Ancak bu noktadan sonra karar verme süreci değişmeye başladı. Öncelikle, dönem sonu geldiği için herkesin bireysel çalışmaları yoğunlaşmaya başladı. Bir yandan da Rektörlük tarafından aylardır oyalanıyor olmamız biraz yılgınlık yaratmıştı. Buna ek olarak, bu çalışmanın birinin “dersi için” yapılıyor olması, sorumluluğu biraz benim üzerime bırakıyordu. Dolayısıyla bu süreçte sıklıkla inisiyatif almak ve süreci “yönetmek” durumunda kaldım. Diğer asistanların çok vaktini almamak için işleri nasıl hem kolaylaştırıp hem de mümkün olduğunca katılımı özendirilebileceğimi düşünürken, aklima daha önceki Facebook mesajlaşmalarıyla karar alma sürecimiz geldi. Tüm kampüsü dolaşıp potansiyel noktaların fotoğraflarını çektim ve bir Facebook grubu kurarak fotoğrafları yükledim. Bu platform üzerinden çoğunluğu bilim insanı olan bu büstler hakkında bulduğumuz bilgileri paylaşım, bu kişinin ağzından asistan sorunlarına dair esprili bir dille neler söyletebileceğimizi tartıştık. Daha sonra bir çalıştay düzenleyerek gelen önerileri finalize ettik.

Öte yandan benim ders projesine yönelik kaygılarım ile grubunkiler yer yer uyuşmadı. Örneğin heykel projesi pek çok kişiyi heyecanlandırmasına rağmen, konvansiyonel olmayan bir yöntemdi ve zaman zaman marjinalleşmeye başladığımı hissediyordum. Bu hissiyatım, daha sonra yine ders için dayanışma üyeleriyle yaptığım görüşmelerde de pekişti. Projeyi mümkün olduğunca dayanışmanın çıkarlarına yönelik kurgulmuş olmamıza rağmen, bunun benim “ders projem” olması çok ön plandaydı. Tıpkı herhangi bir katılımcı tasarım projesinde, asıl amacın belli bir çıktı elde etmek olması gibi. Sürecin başlarındaki heyecanlı, kolektif çalışmalar bitmişti ve görsel propagandaya yönelik herhangi bir konuda grup içinde “Sedef de şunu halleder” yaklaşımı başlamıştı. Sürecin “katılımcı” işlemesi konusunda ısrar eder noktaya gelmişim ve bu zaman zaman mü-kemmeliyetçi tasarımcı kaprisi gibi algılanıyordu.

Resim 1. Facebook mesajlaşması aracılığıyla aktörlerin tartışılması

Resim 2. Aktör haritalama örneği

Resim 3. Facebook grubu aracılığıyla içeriklerin kolektif olarak belirlenmesi

Dayanışma sürecinin bir kısmının bir ders kapsamında raporlanması, diğer kişilerin sürece katılımını azaltmakla beraber, tasarımcının süreci katılımcı bir süreç olarak kurguladığını; sahiplik, sorumluluk ve iş yükünü paylaştırmaya çalıştığını görüyoruz. Aktörlerin fikirleri sadece tamamlanmış propaganda ürünlerini onaylatmak için alınmıyor, bilakis, sürecin tümüne dair aktif bir şekilde fikir üretmeye davet ediliyorlar. Yüz yüze toplantıların yanı sıra sosyal medya, sürecin başından itibaren sadece bir iletişim platformu değil, katılımcı sürecin taşıyıcısı bir mecra olarak işliyor (Resim 3).

Öte yandan tasarımcının, istemeden de olsa kendini yönetici ve uzlaştırıcı pozisyonunda bulunduğunu belirtmeli, yani tam da katılımcı tasarıma dair eleştirilerin yöneldiği pozisyonda: “Tıpkı herhangi bir katılımcı tasarım projesinde, asıl amacın belli bir çıktı elde etmek olması gibi.” Sonuç olarak, tasarımcının “sürece katılan tasarımcıdan” “katılımı sağlayan tasarımcıya” evrildiğini, önceleri tasarıma ve tasarım uygulamasına dair sorumluluklar alırken ilerleyen aşamalarda adeta mesleki pratiğinin bir parçası olarak (katılımcı) süreç yönetimine dair becerilerinin öne çıktığını görüyoruz.

Sonuç

Bahsi geçen projede, katılımcı tasarım süreci, katılımcı rolleri ve iktidar ilişkilerine yönelik eleştiriler göz önünde bulundurularak, alternatif bir katılımcı pratik hedeflendiği açık. Tasarımcının bu grubun doğal bir üyesi olması ve diğer üyelerle sürekli bir sosyal ilişkisinin bulunması sebebiyle, görece daha demokratik bir paydaşlık süreci sağlandığı söylenebilir. Ancak zamanla grup içerisinde rollerin kemikleşmesi sonucu, diğer katılımcıların tasarımcıdan belli beklentilerinin oluşmaya başladığını ve tasarımcının da bu rolü – isteyerek ya da istemeyerek – benimsemek durumunda kaldığını görüyoruz. Bu durumun temel sebebi, belki de, katılımcı grubun kendi gündemine sahip bağımsız bir oluşum olmasıdır.

Tam bu noktada katılımın bir başka düzeyine odaklanmak aydınlatıcı olacaktır. Bahsi geçen Asistan Dayanışması, öncelikle farklı kurumsal aktörler arasında varlık mücadelesi veren bir oluşumdur. Bu sebeple, oluşumun kampüs içi ve dışı platformlarda akademik gündeme katılımı ön planda olmuştur. Dolayısıyla tasarım sürecindeki katılım, bir ürün çıktısı hedeflenerek düzenlenen katılımcı süreçlerden hayli farklıdır. Burada tasarım ürünleri amaç değil, grubun bu iç ve dış platformlarda katılımını sağlamak üzere geliştirilen birer araçtır.

Tasarımcının rolü açısından irdelendiğinde, bilgiye dayalı hiyerarşi bu çalışmada da gözlenmektedir. Ancak tasarımcının iradesi dışında grup üyelerince onaylanarak yeniden üretilen bu hiyerarşi, belli kararların dayatılması şeklinde değil, kimi konularda tasarımcının daha çok sorumluluk alması ve işbölümüne dayalı bir işbirliğinin amaçlanması şeklinde zuhur ediyor.

Katılımcı tasarım pratiklerine yönelik eleştirilerden yola çıkarak genel geçer bir katılım formülü önermek bu bildirinin amacı değil. Zaten bunun için yeterli ampirik veriye de sahip değiliz. Çalışmada kurgulanan katılım yöntemleri ve tasarımcının özneleşmesine ilişkin tartışmalar, tamamen bu vakaya özgü. Yine de bu tartışmalar, katılımın amacı, süreci ve bu süreçte tasarımcının rolü üzerine farklı soruları gündeme getiriyor; alternatif bir katılımcı sürecin nasıl kurgulanabileceğine dair bir fikir veriyor.

Teşekkürler

Bu çalışmada bir yazar olarak yer almayan ancak çalışmanın yürütüldüğü dersi veren ve çalışmanın kendisini fikir ve eleştirileriyle yönlendiren Osman Şişman'a teşekkürü borç biliriz.

Kaynakça

- Bishop, Claire. 2011. "Participation and Spectacle". "Living as Form" projesi kapsamında çevrimiçi ders, *Creative Time*, Cooper Union, New York, Mayıs 2011.
- Bjerknes, Gro ve Toni Bratteteig. 1995. "User Participation and Democracy. A Discussion of Scandinavian Research on System Development." *Scandinavian Journal of Information Systems* 7(1):73-98.
- Bjögvinsson Erling, Pelle Ehn ve Per-Anders Hillgren. 2012. "Design Things and Design Thinking: Contemporary Participatory Design Challenges." *Design Issues* 28(3):101-116.
- Cooke, Bill ve Uma Kothari. 2001. "The Case for Participation as Tyranny". İçinde *Participation: The New Tyranny?*, derleyen Bill Cooke ve Uma Kothari, 1-15. Londra ve New York: Zed Books.
- Cotteril, Pamela ve Gayle Letherby. 1993. "Weaving Stories: Personal Auto/Biographies in Feminist Research." *Sociology* 27(1):67-79.
- DiSalvo, Carl. 2010. "Design, Democracy and Agonistic Pluralism." İçinde *Design Research Society International Conference Bildiriler Kitabı*, 7-9 Temmuz, Montréal Üniversitesi.
- DiSalvo, Carl. 2012. *Adversarial Design*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Fuad-Luke, Alastair. 2009. *Design Activism: Beautiful Strangeness for Sustainable World*. Londra: Earthscan.
- Hickey, Samuel ve Giles Mohan. 2004. "Towards Participation as Transformation: Critical Themes and Challenges". İçinde *Participation: From Tyranny to Transformation? Exploring New Approaches to Participation in Deve-*

lopment, derleyen Samuel Hickey ve Giles Mohan, 3-24. Londra ve New York: Zed Books.

- Kaygan, Pınar. 2013. "Understanding the Role of Organizations in the Occupational Status of Industrial Designers through the Exploration of Dress and Appearance Norms." *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 30(2):35-54.
- Kensing, Finn ve Jeanette Blomberg. 1998. "Participatory Design: Issues and Concerns." *Computer Supported Cooperative Work* 7:167-185.
- Keshavarz, Mahmoud. 2012. "'Free Translation' as Critical Method in Socio-Political Design actions". İçinde *HUMAN CITIES Symposium: Civil Society Reclaims Public Space: Cross Perspective Based on Research Bildiriler Kitabı*, derleyen Rafaella Houlstan-Hasaerts, Biba Tominc, Matej Nikšič ve Barbara Goličnik Marušič, 77-83. Ljubljana: Urbani Izziv.
- Keshavarz, Mahmoud ve Ramia Mazé. 2013. "Design and Dissensus." *Design Philosophy Papers Journal* 1. Erişim tarihi 30 Haziran 2014. <http://desphilosophy.com/dpp/dpp_journal/paper1/body.html>
- Markussen, Thomas. 2011. "The Disruptive Aesthetics of Design Activism: Enacting Design Between Art and Politics." *Design Issues* 29(1):38-50.
- Miessen, Markus. 2010. *The Nightmare of Participation (Crossbench Praxis as A Mode of Criticality)*. Berlin: Sternberg Press.
- Mouffe, Chantal. 2000. "Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism." *Political Science Series*, 72. Vienna: Institute for Advanced Studies.
- Personal Narrative Group. 1989. *Interpreting Women's Lives*. Bloomington: Indiana University Press.
- Robertson, Toni ve Jesper Simonsen. 2012. "Challenges and Opportunities in Contemporary Participatory Design." *Design Issues* 28(3):3-9.
- Spatial Information Design Lab. 2006. *Architecture and Justice*. Erişim tarihi 30 Haziran 2014. http://www.spatialinformationdesignlab.org/MEDIA/PDF_04.pdf
- Thorpe, Ann. 2008. "Design Activism: A Conceptual Tool." İçinde *Changing the Change: Design, Visions, Proposals and Tools Bildiriler Kitabı*, derleyen Carla Cipolla ve Pier Paolo Peruccio. Torino: Allemandi Conference Press.